

МОВА І МОЎНАЯ СІТУАЦЫЯ Ў СЁНЯШНЯЙ БЕЛАРУСІ

Літвінка К. П.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Саўчык М. К. - выкладчык

Артыкул асвятляе пытанні, якія закранаюць адносіны беларусаў да іх роднай мовы, аб росквіце і заняпаду беларускай мовы, а таксама пагрозе моўнай экалогіі англа-амерыканізмамі.

Вядомы рускі лінгвіст І.Сразнеўскі сказаў: “Народ выражае сябе найпаўней і найдакладней у сваёй мове”.

Без паняцця мовы немагчыма даць характарыстыку чалавеку. Падлічана, што каля 80 працэнтаў усяго жыцця чалавек так ці інакш звязаны з мовай: 19 гадзін у суткі мы размаўляем, слухаем, чытаем, пішам, думаем, разважаем, бачым сны.

Калі грамадства параўнаць з жывым арганізмам, то мову можна назваць нервовай сістэмай, якая наладжвае ў арганізме сувязі паміж яго клеткамі. Але мова – гэта не толькі сродак, з дапамогай якога людзі наладжваюць сувязі, абменьваюцца інфармацыяй, яна – своеасаблівае люстэрка жыцця і працы народа, яго грамадскага і культурнага развіцця.

Беларусы маюць надзвычай каштоўнае багацце – сваю мову. Беларуская мова трапна адлюстроўвае мясцовую рэчаіснасць і пачуцці беларусаў. Яна ўвасоблена ў вершах, песнях, легендах, паданнях і дасціпных мудрых прыказках, загадках і замовах, трапных выслоўях, творах мастацкай літаратуры. Захоўваючы духоўную спадчыну народа, замацоўваючы ў слове ўсё тое, што прынята называць культурай, мова яднае нашчадкаў і продкаў, звязвае мінулае з сучасным і будучым.

Мабыць, няма ніводнага беларускага пісьменніка, які не выказаў бы свайго зачаравання роднай мовай. Вялікую ролю ў фарміраванні беларускай літаратурнай мовы адыгралі Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Васіль Быкаў, Уладзімір Караткевіч і многія іншыя пісьменнікі Беларусі. Гэтымі аўтарамі было сказана многа шчырых слоў пра прыгажосць і багацце беларускай мовы. Іх творы прасякнуты любоўю да сваёй мовы.

Мова чуйна рэагуе на ўсе змены. Змяняліся эпохі, сацыяльна-эканамічны ўклад жыцця, узніклі новыя прадметы і найменні, старыя рэаліі адыходзілі ў гісторыю, змяняўся слоўнікавы склад мовы. І ў розныя перыяды былі словы, якія актыўна функцыянавалі ў мове, і словы, якія выходзілі з ужытку і станавіліся архаізмамі або замяняліся новымі словамі. Гэта абсалютна натуральны працэс, без якога немагчыма развіццё любой мовы. У тым ліку і беларускай, у гісторыі якой былі і перыяды росквіту, і перыяды заняпаду.

Як вядома, у XV-XVI стагоддзях старабеларуская мова абслугоўвала ўсе найважнейшыя сферы грамадскага жыцця: на ёй вялося справаводства, ажыццяўлялася дыпламатычная перапіска, стваралася навуковая і мастацкая літаратура, перакладаліся замежныя творы. Таму ў ёй была шырока прадстаўлена юрыдычная, вайсковая, лінгвістычная, грамадска-палітычная, гандлёвая, сельскагаспадарчая тэрміналогія. Аднак многія словы, якія былі агульнаўжывальнымі і зразумелымі для тагачаснага грамадства, могуць быць абсалютна не зразумелымі для нашага сучасніка, паколькі ў сучаснай мове яны або зусім не ўжываюцца, або сустракаюцца толькі ў творах мастацкай літаратуры і гістарычных працах, напрыклад: *абэцадла (алфавіт), бонда (маёмасць, грошы, збожжа), маршалак (міністр пры каралеўскім двары)* і інш.

Але гэтыя словы сёння не ўжываюцца, нягледзячы на тое, што яны і мілагучныя, і каларытныя, і галоўнае – спрадвечна беларускія. На жаль, некаторыя словы назаўсёды зніклі, некаторыя засталіся жыць у вусным маўленні.

Так, у другой палове XIX – пачатку XX стагоддзя пасля амаль трохсотгадовай забароны беларуская літаратурная пісьмовая мова пачала адраджацца. У гэты перыяд новае, пісьмовае жыццё набывалі такія словы, як *гуртаўнік (кампаньён), шырбор (лес, у які не ступала нага чалавека)* і іншыя. Часам для абазначэння аднаго і таго ж прадмета, з’явы, дзеяння ўжываліся два розныя беларускія словы: *доставітак – доднік; стайная – канюшня; волат – асілак* і г.д. Уплывалі на лексічны склад нашай мовы суседняя руская і польская. Так, на старонках газеты можна было сустрэць адначасовае ўжыванне слоў *малітвы – пацеры – модлы; чарніла – атрамэнт; гадзіннік – зэгарак*. Такім чынам, існавала своеасаблівае канкурэнцыя лексічных сродкаў, у выніку якой адбываўся натуральны адбор і фарміраванне лексічных норм.

У апошнія дзесяцігоддзі адбываецца нацыяналізацыя беларускай мовы – ужыванне адметных беларускіх слоў пашыраецца перш за ўсё за кошт увядзення ў актыўны ўжытак устарэлай і рэгіянальнай лексікі. Вельмі паказальнымі ў гэтым плане з’яўляюцца словы *мытня, мытнік*, якія шырока ўжываліся ў старабеларускай мове ў перыяд існавання Вялікага княства Літоўскага, затым зніклі з ужытку на стагоддзі, а ў апошнія дзесяцігоддзі адрадзіліся і фактычна выцеснілі з ужывання словы *таможня, таможнік*. Увайшлі ў моўную практыку словы *(стасункі – адносіны паміж людзьмі), (варункі – ўмовы), (унёсак – уклад)*. У сродках масавай інфармацыі часта можна сустрэць варянты слоў: *строй – шыхта; абвестка – аб’ява; май – травень* і іншыя.

59-я научная конференция аспирантов, магистрантов и студентов БГУИР, 2023

У апошні час у беларускай мове з'явілася шмат запазычанняў. Вядома, захапляцца запазычаннямі не варта. Напрыклад, для рускага слова *общаться* часам прапануюць устарэлае малазразумелае польскае слова *абцаваць*. Ці не лепшымі эквівалентамі для перакладу будуць словы *кантактаваць*, *гутарыць*, *размаўляць*? Аднак большую пагрозу моўнай экалогіі сёння нясуць не запазычанні з польскай, рускай або ўкраінскай моў, а англа-амерыканізмы, якія ў вялікай колькасці трапляюць у мову, часам замяняючы і падмяняючы нацыянальную лексіку.

Беларуская мова захавала ў сабе мноства славянскіх элементаў і таму справядліва лічыцца ключом да разумення іншых славянскіх моў. У ёй ёсць велізарная колькасць слоў, якія нельга перавесці даслоўна. У гэтым і складаецца яе ўнікальнасць, непаўторнасць і сэнс існавання.

У заключэнні можна зрабіць выснову, што актуальнай задачай сённяшняга дня застаецца захаванне ў складаных умовах нашай нацыянальнай мовы, як першаэлемента нацыянальнай культуры, фактара самабытнасці беларускага народа і адметнасці нашай незалежнай дзяржавы.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Сучасная моўная сітуацыя на Беларусі. [Электронны рэсурс]. – 2023. Рэжым доступу. https://otherreferats.allbest.ru/languages/00318974_0.html. Дата доступу 9.04.23.
2. [Электронны рэсурс]. – 2023. Рэжым доступу: <https://studfile.net/preview/5019408/page:6/>. Дата доступу 4.04.2023.
3. [Электронны рэсурс]. – 2023. Рэжым доступу: <https://vetliva.by/belarus/istoriya-i-kultura/language/>. Дата доступу 10.04.2023.